

РОЗДІЛ 4. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

ПРОСТОРОВИЙ РОЗВИТОК МІСТА І ФОРМУВАННЯ УРБАНІСТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

SPATIAL DEVELOPMENT OF THE CITY AND THE FORMATION OF URBAN CULTURE

УДК 332.1.711

<https://doi.org/10.32843/infrastruct48-39>

Камбур О.Л.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри
економіки та підприємництва
Одеська державна академія
будівництва та архітектури

Ракицька С.О.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри
економіки та підприємництва
Одеська державна академія
будівництва та архітектури

Kambur Olga

Odesa State Academy
of Civil Engineering and Architecture

Rakitska Svetlana

Odesa State Academy
of Civil Engineering and Architecture

У статті розглянуто поняття урбаністичної культури, її складники та зв'язок зі стратегією розвитку міста й економічним станом території. Обґрунтовано, що просторовий розвиток повинен не тільки відповідати матеріальним та духовним потребам суспільства, але і формувати їх через вплив на урбаністичну культуру. Визначено, що завданням розвитку урбаністичної культури є створення різноманітного і соціально активного освітнього розвиваючого простору, який дає можливість людям виявити свої системи цінностей, випробувати нові стилі поведінки, розвинути соціальну компетентність, самореалізовуватися і самовдосконалюватися. Обґрунтовано, що міське середовище визначається фізичними, соціально-культурними, духовними складниками, які взаємопов'язані і чинять значний взаємний вплив. Узагальнено та систематизовано основні тенденції просторового розвитку міста та їх вплив на функціонування міських економічних систем.

Ключові слова: просторовий розвиток, урбаністична культура, міське середовище, стратегія розвитку міста, економічна система міста.

В статье рассмотрено понятие урбанической культуры, ее составляющие

и связь со стратегией развития города. Обосновано, что пространственное развитие должно не только соответствовать материальным и духовным потребностям общества, но и формировать их через влияние на урбанистическую культуру. Определено, что задачей развития урбанистической культуры является создание разнообразного и социально активного образовательного развивающего пространства, которое предоставит возможность населению проявить свои системы ценностей, испытать новые стили поведения, развить социальную компетентность, самореализовываться и самосовершенствоваться. Обосновано, что городская среда определяется физическими, социально-культурными, духовными составляющими, которые взаимосвязаны и оказывают значительное взаимное влияние. Обобщены и систематизированы основные тенденции пространственного развития города и их влияние на функционирование городских экономических систем.

Ключевые слова: пространственное развитие, урбанистическая культура, городская среда, стратегия развития города, экономическая система города.

Urban culture influences the economic condition of the city, investment and tourism attractiveness, contributes to the successful implementation of the territorial development strategy. The cultural context and economic condition of the territory are mutually determining. The spatial development of the city influences the economic development not only directly, but also through the formation of the urbanistic culture of the city. It is necessary to both take into account the existing urban culture and purposefully influence it, including through the spatial organization of the city. Changes in spatial planning should not only correspond to the growth of material and spiritual needs of the population, but also influence their formation. The components of urban culture include: spatial structure; features of relationships between people; opportunities for the development of enterprises and for the self-realization of city residents; habits and traditions of society, community norms and values; lifestyle and mentality of the population. The task of developing an urban culture is to create a diverse, socially active, educational, developmental space that enables people to reveal their value system, try new styles of behavior, develop social competence, self-actualize and improve themselves. The urban environment is determined by physical, sociocultural, spiritual components that are interconnected and have a significant mutual influence. The main criteria for the quality of urban culture formation include: convenience and comfort of the urban environment for the population; introduction and dissemination of modern technologies in the organization of urban economy; economic well-being of the population and opportunities for the development of entrepreneurship; availability of information, transparency of management decisions, the ability to influence their adoption; observance of the norms of morality and ethics; availability and accessibility of cultural, public and public spaces. All these criteria directly or indirectly depend on the organization of the city's space.

Key words: spatial development, urban culture, urban environment, city development strategy, economic system of the city.

Постановка проблеми. Урбаністична культура є невід'ємним компонентом збалансованого розвитку міста, вона впливає на економічний стан території, інвестиційну та туристичну привабливість. Без урахування історико-культурних особливостей неможливе обґрунтоване розроблення й успішна реалізація стратегії розвитку територіальної одиниці. У процесі перспективного планування необхідно не тільки брати до уваги наявну

урбаністичну культуру, але й цілеспрямовано впливати на її формування, зокрема через просторову організацію міста. Вивчення системи цих взаємозв'язків сприятиме підвищенню ефективності управління розвитком населених пунктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасне місто – складна і багатогранна структура. Якість міського середовища визначається сукупністю архітектурно-планувальних, еколого-

економічних, соціально-культурних факторів. Якщо окремі компоненти тріади – урбаністична культура, економічне зростання, просторовий розвиток – досліджувалися у працях вітчизняних [1; 2; 3] та зарубіжних науковців [4; 5; 6], то їх взаємозв'язок потребує подальшого аналізу. Багато класичних і сучасних наукових доробок здійснювалося на мікрорівні, тобто присвячено взаємозв'язкам корпоративної культури і стратегії підприємства та впливу просторового розвитку на формування організаційної культури фірми, але на рівні міст ці процеси ще недостатньо вивчені.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження економічного аспекту впливу просторового розвитку міста на формування його урбаністичної культури. Культурний контекст і економічний стан території мають взаємно зумовлюючий характер. Завданнями, які вирішуються у статті, є: вивчення сутності і характеру цих зв'язків, аналіз феномену «урбаністична культура» і її складників, визначення можливостей коригуючого впливу на формування урбаністичної культури та узагальнення передумов оптимізації просторового розвитку міста, досягнення його стратегічних цілей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основне завдання планування території – розкрити її можливості, визначити найбільш ефективні заходи з їх реалізації [7]. Розвиток міст відбувається не тільки у часі, а й у просторі.

Під просторовим розвитком розуміємо комплекс усвідомлених дій з управління елементами і взаємозв'язками певної території, що спрямовані на формування та підтримку змін в економічній, соціальній, інноваційній сферах.

Концепція просторового розвитку має передбачати не тільки суспільні зміни території міста відповідно до зростаючих матеріальних і духовних потреб населення, а й цілеспрямоване формування цих потреб шляхом впливу на урбаністичну культуру міста.

«Урбаністична культура» – це штучно створене людьми середовище існування і самореалізації. Це організована сукупність фізичних, символічних об'єктів, технологій, нормативних та ціннісних утворень, які включають у себе не тільки матеріальні об'єкти (природні або штучні, тобто створені людьми), але й такі елементи культури, як норми і цінності міської громади, соціальна психологія міської спільноти, спосіб життя і менталітет городян, соціальна комунікація тощо [4]. Урбаністична культура історично виникає і розвивається у процесі соціально-економічної взаємодії громадян в умовах певного міського середовища. Це поняття може розглядатися як спосіб життя великих соціальних груп, що має певні типові риси і включає в себе спосіб виробництва, пов'язані з ним види діяльності, порядок відносин у суспільстві, форми соціального спілкування, унікальні риси менталітету,

особливості мови, накопичені методи і системи знань, мораль, мистецтво, релігію, розваги, право.

Таким чином, до складників урбаністичної культури можна віднести:

- просторовий устрій та порядок;
- особливості відносин між людьми;
- можливість розвитку підприємств та самореалізації жителів міста;
- звички та традиції суспільства;
- норми та цінності громади;
- спосіб життя та менталітет населення.

Вважається, що культура превалює над стратегією, якщо вони не збігаються [8]. Тому, з одного боку, урбаністичну культуру, що склалася у місті, потрібно враховувати під час розроблення стратегії розвитку, а з іншого – її необхідно поступово трансформувати відповідно до встановленої мети, зокрема через просторовий розвиток міста.

Таким чином, створення урбаністичної культури можна описати двома основними процесами, такими як:

1) буденна міська культура, що стихійно складається і містить у собі рутинні соціальні практики, відносини, форми спілкування, звички і навички повсякденної діяльності, способи організації побуту, праці та відпочинку. Вона перманентно змінюється й історично притаманна всьому періоду існування міста;

2) цілеспрямовано і професійно сформована масова культура міста, що відтворює сукупність продуктів предметно-культурної діяльності (товари і послуги, будівлі та споруди, спосіб життя, смаки, звички, ідеї, ідеали та мрії).

На відміну від історичної культури міста, що спонтанно виникає в певному територіальному і часовому просторі і має об'єктивний характер, цей елемент урбаністичної культури створюється усвідомлено, згідно зі стратегічними цілями і завданнями міського розвитку та територіального самоуправління. Тому обґрунтований і послідовний вплив на урбаністичну культуру відіграє значну роль в управлінні соціально-організаційними системами, він породжує, відтворює і підтримує соціокультурну модель міста.

Поєднання обох процесів формує особливий міський спосіб життя, який являє собою певний тип організації життєдіяльності окремого індивіда і соціальних груп в урбаністичному середовищі.

Завданням розвитку урбаністичної культури є створення різноманітного і соціально активного освітнього розвиваючого простору, який дає можливість людям виявити свої системи цінностей, випробувати нові стилі поведінки, розвинути соціальну компетентність, самореалізовуватися і самовдосконалюватися.

Міське середовище визначається фізичними, соціально-культурними, духовними складниками, які взаємопов'язані і чинять значний взаємний вплив.

Вагому роль у формуванні способу життя і культури городян відіграє фізичне міське середовище,

яке дає змогу забезпечити спокій, комфорт і впорядкованість життєдіяльності. Якість міського планування визначають такі показники, як ступінь забруднення повітря, інтенсивність шуму, наявність зелених зон, заходи із запобігання виникненню транспортних заторів, рівень електро- і водопостачання, утилізації відходів, каналізації. Насиченість мікрорайонів культурними закладами, дитячими майданчиками, спортивними спорудами і велодорожками сприяє запровадженню здорового способу життя, культурного дозвілля, психологічному розвантаженню, зниженню соціальної напруги. Чистота і порядок, добре вуличне освітлення, урни і лави, доглянуті паркові і розважальні зони, доступність важливих інфраструктурних об'єктів позитивно впливають на криміногенну ситуацію, знижують рівень правопорушень і злочинів.

Проте специфіка фізичного і культурного простору міста може мати і негативні прояви. Багатоповерхові будинки, одноманітність забудов можуть викликати відчуття безликоності і дискомфорту; розташування житлових кварталів на околиці і концентрація установ культури в центральній частині ускладнюють ознайомлення з культурними цінностями. Зростання щільності забудови погіршує відносини між людьми, приводячи до стресових ситуацій. Натовпи людей на вулицях, переповнений транспорт, «пробки» на дорогах, вимушені і не завжди приємні контакти у транспорті і в інших громадських місцях провокують конфлікти, призводять до втоми і роздратування. Низька якість житла і відсутність відповідної соціальної і господарської інфраструктури посилює розшарування населення, збільшує соціальну напругу в місті, зумовлює нестачу соціальної відповідальності, зростання почуття відчуженості та ізоляції, обмеженості моральної і соціальної участі в житті інших людей. Людина звільняється від формальних зобов'язань, моральних і соціальних зв'язків. Формується небажана урбаністична культура, розвиток якої призводить до негативних антропологічних наслідків.

Це відбувається внаслідок неякісного управління, недостатнього планування, корупції, орієнтації виключно на швидке отримання матеріальної вигоди, порушення принципів забезпечення міського простору об'єктами соціально-культурної інфраструктури.

Класичним дослідженням того, як фізичне оточення змінює думки та поведінку людей та може призвести до негативних економічних наслідків, є теорія розбитих вікон [5].

Запобігти зниженню якості міського середовища або підвищити її здатна така концепція стратегічного розвитку міста, що насамперед робить його зручним для проживання людини, сприяє вирівнюванню ступеня доступності всіх городян до соціальних благ у сфері освіти, охорони здо-ров'я,

культури, дозвілля, транспорту та житла, відповідає сучасним стандартам екологічності та енерго-ефективності.

Варто відзначити, що, незважаючи на значущість фізичних і топологічних характеристик міського середовища, все ж сутність урбаністичної культури – не стільки в матеріальній структурі міста, скільки в його соціальній і духовній складових частинах. Місто – це не тільки фізична одиниця суспільного життя, але й простір, що запроваджує функціонування механізмів передачі культурної спадщини.

Врахування культурного контексту в містобудуванні дає змогу забезпечити оптимальне співвідношення та розташування різних функціональних зон, а також їхню «атмосферу», що сприятиме інвестиційному та економічному зростанню, дасть змогу уникати небажаної поведінки та підтримувати бажану у всіх суб'єктів соціально-економічного взаємодію – населення, підприємців, органів самоврядування.

Слід враховувати, що економічний та просторовий розвиток міста взаємопов'язані. У міст, що краще фінансово забезпечені, більше можливостей розвивати інфраструктуру, а міста із сучасним плануванням, що враховує сучасні та перспективні потреби, більш інвестиційно привабливі для підприємців. При цьому просторовий розвиток міста впливає на економічний розвиток не тільки прямо, а й опосередковано, через формування урбаністичної культури міста. У працях науковців доведено, що добре спланований простір позитивно впливає на формування корпоративної культури фірми [6]. Незважаючи на те, що «ціна помилки» на мезорівні значно вища, ніж на мікрорівні, часто забудова та планування території міста не враховує вплив на урбаністичну культуру, що може привести до негативних наслідків у довгостроковому періоді.

Важливим завданням під час здійснення просторового планування є поєднання різних особистих та корпоративних культур, цінностей та моделей поведінки для досягнення стратегічних цілей розвитку міста. Часто під час планування основну увагу приділяють кількості метрів житла і робочих місць та не враховують можливості впливати на урбаністичну культуру міста, підтримуючи ту, що вже склалася, та трансформуючи її у бажаному напрямі. Тим самим можуть втрачатися конкурентні переваги міста. Слід відзначити, що саме урбаністична культура може забезпечити стабільну інвестиційну привабливість та конкурентні переваги міста через те, що її неможливо скопіювати, а можна тільки поступово сформувати.

До сучасних тенденцій міського просторового розвитку, які позитивно впливають на соціокультурну модель міста і ще не поширилися в Україні, можна віднести процеси розукрупнення та внутрішньої децентралізації міст. З'являються мікро- та

«нанорайони», де у пішохідній досяжності, іноді навіть не виходячи з дому, населення може отримати всі необхідні послуги, робоче місце, реалізувати соціальні відносини, дозвілля. При цьому знижується потреба у приватному або громадському транспорті, розвантажується транспортна інфраструктура міста. Замість розширення доріг усе більше уваги приділяється облаштуванню зелених зон, спортивних майданчиків. Ще однією тенденцією є підвищення ефективності використання надземного та підземного простору міста для того, щоби зменшити інтенсивність дорожнього руху, та організація комфортних публічних та громадських просторів, що є виключно пішохідними зонами. Актуальним виявиться використання відновлюваної енергії, впровадження енергозберігаючих технологій, зокрема у будівництві.

Під час упровадження інновацій у будівництво та просторовий розвиток важливо враховувати необхідність збереження історичної забудови та пам'яток архітектури.

До основних критеріїв якості формування урбаністичної культури можна віднести:

- зручність та комфортність міського середовища для населення;
- впровадження та поширення сучасних технологій в організації міського господарства;
- економічний добробут населення та можливості для розвитку підприємництва;
- доступність інформації, прозорість управлінських рішень, можливість впливати на їх прийняття;
- дотримання норм моралі та етики;
- наявність та доступність культурних, громадських та публічних просторів.

Усі ці критерії прямо або опосередковано залежать від організації простору міста.

Висновки з проведеного дослідження.

Підтверджено, що просторовий розвиток міста може впливати як позитивно, так і негативно на формування урбаністичної культури. Для забезпечення успішної реалізації місцевої стратегії розвитку, формування конкурентних переваг, покращення економічного стану території, забезпечення її інвестиційної та туристичної привабливості необхідно враховувати наявну урбаністичну культуру та цілеспрямовано трансформувати її для досягнення стратегічних цілей розвитку міста.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мусієздов О. Міська ідентичність та постмодерний урбанізм. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. 2015. № 35. С. 7–13.
2. Афанасьєва Л.В. Тактичний урбанізм як концепт активного конструювання соціально-просторових практик сучасного міста. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2017. Т. 20. № 8. С. 43–49.

3. Локтіонова Д.А. Місто та міський простір: реалії та перспективи (вітчизняний досвід). *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*. 2014. № 20. С. 86–91.

4. Landry C. *The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators*. London: Comedia / Earthscan, 2000. 302 с.

5. Harcourt B., Ludwig J. Broken Windows: New Evidence from New York City and a Five-City Social Experiment. *The University of Chicago Law Review*, 2006. № 73 (1), pp. 271–320. URL: <http://www.eco-live.com.ua> (дата звернення: 27.10.2020).

6. A report by Genentech in partnership with Worktech Academy: *The Changing Life Science Workplace Designing to Accelerate Science*. Hampton Wick, 2020. URL: <https://cdn.worktechacademy.com/uploads/2020/10/Worktech-Genentech-Report-Final-Print-AW.pdf> (дата звернення: 27.10.2020).

7. Васильченко Г., Парасюк І., Єременко Н. *Планування розвитку територіальних громад: навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування*. Київ: ТОВ «Підприємство «Ві Ен Ей», 2015. 256 с.

8. Lencioni P. *The Advantage Why Organizational Health Trumps Everything Else in Business*. San Francisco: Jossey-Bass, 2012. 216 с.

REFERENCES:

1. Musiezdov O. (2015) Miska identychnist ta postmodernyi urbanizm [Urban identity and postmodern urbanism]. *Bulletin of KhNU. Series "Sociological research of modern society: methodology, theory, methods"*, no. 35, pp. 7–13.
2. Afanas'yeva L.V., Kuznetsova A.S. (2017) Taktychnyi urbanizm yak kontsept aktyvnoho konstruiuvannia sotsialno-prostorovykh praktyk suchasnoho mista [Tactical urbanism as the concept of active designing of social-spatial practices of a modern city]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, vol. 20, no. 8, pp. 43–49.
3. Loktionova D.A. (2014) Misto ta mis'kyy prostir: realiyi ta perspek-tyvy (vitchyznyanyy dosvid) [City and city space: realities and perspectives (domestic experience)]. *Metodolohiya, teoriya ta praktyka sotsiolo-hichnoho analizu suchasnoho suspil'stva*, no. 20, pp. 86–91.
4. Landry C. (2000) *The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators*. London: Comedia/Earthscan.
5. Harcourt B., Ludwig J. (2006) Broken Windows: New Evidence from New York City and a Five-City Social Experiment. *The University of Chicago Law Review*, no. 73 (1), pp. 271–320. Available at: <http://www.jstor.org/stable/4495553> (accessed 27 October 2020).
6. Genentech, Worktech Academy (2020) *A report by Genentech in partnership with Worktech Academy. The Changing Life Science Workplace Designing to Accelerate Science*. Hampton Wick: WORKTECH. Available at: <https://cdn.worktechacademy.com/uploads/2020/10/Print-AW.pdf> (accessed 27 October 2020).
7. Vasylychenko H., Parasiuk I., Yeremenko N. (2015) *Plannuvannia rozvytku terytorialnykh hromad. Navchalnyi posibnyk dlia posadovykh osib mistsevoho samovriaduvannia* [Territorial community development planning. Training manual for local government officials]. Kyiv: VNA. (in Ukrainian)
8. Lencioni P. (2012) *The Advantage Why Organizational Health Trumps Everything Else in Business*. San Francisco: Jossey-Bass.